

Az első magyarországi bíboros életrajza

Kiss Gergely: Dél-Magyarországtól Itáliáig. Bánca nembeli István (1205 k.–1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája. Pécs 2015. 250 oldal.

A történettudományban megesik, hogy egy-egy kutatási téma, közismert jelentősége ellenére, évekig, sőt évtizedekig méltatlanul mellőzve porosodik valamelyik levéltárban, várva, hogy a megfelelő kvalitásokkal és szakmai helyzettel rendelkező történész rátaláljon. A közelmúltig ilyen volt Bánca nembeli István (1205 k.–1270) bíboros életpályája, amelyre már 1991-ben Almási Tibor és Koszta László szegedi kutatók felhívták a figyelmet.¹ A két szerző egy rövid összefoglalással, és több kérdés felvetésével igyekezett további vizsgálatokat ösztönözni. Kiss Gergely 2015-ben megjelent kötete e régi historiográfiai adósság törlesztésére vállalkozott.

Kiss Gergely a Pécsi Tudományegyetem Középkori és Koraújkori Történeti Tan-zékének docense, fő kutatási területe a középkori magyar egyháztörténet, valamint a pápai-magyar kapcsolatok története a középkorban. A *Dél-Magyarországtól Itáliáig* a szerző harmadik önálló kötete, amely a királyi alapítású bencés apátságok jogi helyzetét tárgyaló, doktori disszertációjának témáját kibővítő (2006), és a királyi alapítású egyházakról (2013) írott monográfiáit követte. A szerző a „Pápai megbízottak a 11–13. századi Magyarországon – online adattár (Papal delegates in Hungary in the 12–13th centuries – online database, NKFIH NN 109690)” kutatási projekt vezetőjeként végzett munka során került kapcsolatba Bánca István egyházi pályájával. Az összegyűjtött adatok alapján úgy ítélte meg, hogy az újonnan felfedezett információk kiegészíthetik, vagy bizonyos esetekben akár át is írhatják Bánca eddig ismert életrajzát.

A kötet három nagy szerkezeti egységben tárja elénk Bánca István bíboros élet-útját. Az első rész tárgyalja Bánca származását és családját, egyházi pályáját a bácsi, majd a titeli társaskáptalan prépostjaként, királyi kancellárként (1238–1240), előmenetelét váci püspökké (1241–1242) és végül esztergomi érsekké (1243/1244–1252): vagyis a bíborosi cím elnyerése előtti évekről ad áttekintést. E rész legfontosabb érde-

¹ Almási Tibor – Koszta László: Bánca István bíboros (1205k.–1270). Életrajzi vázlat. Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jozsef nominatae. Acta Historica, 1991. 9–17. (Különszám a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus tiszteletére)

me – amellet, hogy a korábbi, többnyire olvasati hibákból eredő tévedésekre felhívja a figyelmet – a Bánca nem genealógiájának tisztázása, amelynek megértésében egy le származási ábra segíti az olvasót (17.). István bíboros unokaöccseinek esetében a viselt egyházi tisztségek megnevezése azt is előrevetíti, hogy hogyan egyengette először magyarországi főpapként, majd a pápai kúria tagjaként rokonainak egyházi pályafutását.

A második rész a bíborosi kinevezés (1251) után követi nyomon Bánca István tevékenységét. Ez a szerkezeti egység három fejezetet foglal magába (*A pápai kormányzatban, A bíborosi társadalom, Az utolsó évek – a bíborosi hagyatéka*), amelyek terjedelméből első pillantásra is látszik, hogy a szerző e kérdésekben tudott a témához a legtöbb új adatot hozzátenni. Kiss Gergely mindenekelőtt újra megvizsgálta a kérdést: mi állt valójában Bánca bíborosi kinevezésének hátterében? (32–40.) A korábbi szakirodalom általában kétféle magyarázattal szolgált. Egyrészt a történészek a pápai udvar részéről az európai országokat fenyegető mongol veszély kezelésére tett kísérletként értékelték a helyzetet ismerő Bánca előléptetését. A másik elmélet szerint az esetenként hosszú idő óta üresedésben lévő bíborosi címek – minél gyorsabb és minél szélesebb körből merítő – betöltése a II. Frigyes német-római császárral konfliktusban álló pápai hatalom igyekezetét tükrözi, hogy az egyházi kormányzatot hosszú távra megszilárdítsa. Kiss Gergely érvelése alapján azonban úgy tűnik, hogy egyik teória sem állja meg a helyét, hiszen az első kérdés aktualitásából erősen vesztve már az I. Lyoni Zsinaton (1245) is csak elenyésző figyelmet kapott; a második célkitűzés pedig már 1244-ben, IV. Ince első bíboroskreációjával megvalósult. A szerző következtetése szerint tehát nem határozhatók meg egyértelműen a Bánca bíborosi kinevezéséhez vezető okok, a döntés inkább értelmezhető a Szentszék törekvéseként, hogy Magyarországot nemzetközi politikájához megnyerje, amelyhez hozzájárultak a magyar főpap egyéni kvalitásai és személyes ismeretsége IV. Incével.

Kiss Gergely ezt követően olyan, nem kevésbé izgalmas kérdésekre keresi a választ, hogy miként integrálódott Bánca a bíborosi társadalomba, hogyan értékelhető a pápai udvarban végzett munkája, illetve honnan rekrutálódott és mennyire volt kiterjedt a bíborosi família. Meg kell jegyeznünk: a kötet itt kapcsolódik a pápai udvar középkori felépítéséről született nemzetközi kutatási eredményekhez, amelyeket olyan neves kutatóknak köszönhetünk, mint Agostino Paravicini Bagliani, Bernard Guillemain, vagy a kötet köszönetnyilvánításában is említett Pierre Jugie.

A kötet harmadik nagy egységét a mellékletek jelentik, ezek közül is elsőként grafikonokat, majd táblázatokat, *in extenso* közzétett dokumentumokat, végül kéziratokról és Bánca pecsétjeiről készült fényképeket tanulmányozhat az olvasó. Bánca István bíborosi tevékenységét mennyiségi és minőségi mutatók segítségével tette szemléletessé a szerző. Az I–XIX. grafikonok évenként, havi lebontásban ábrázolják, hogy Bánca 17 éves pályafutása alatt Preneste püspök-bíborosaként hány ügy kezelésében vett részt a pápai udvarban. Minden évhez két grafikon tartozik: az első szám-, a második százalékadatokat jelenít meg; illetve a két utolsó grafikon összegzi az adatokat a

teljes időtartamot illetően. Báncsa hosszú hivatali idejének köszönhetően ez összesen 38 grafikont jelent. Így felmerülhet bennünk, hogy talán elegendő lett volna évenként egy grafikont alkalmazni, amely egyszerre jeleníti meg mindkét típusú adatot (szám és százalék), főként mivel vannak olyan évek, ahol a magyar bíboros tevékenységének intenzitása jelentősen visszaesett (1263-ban és 1265-ben 7-7, 1267-ben 6, 1269-ben csupán 1, halálának évében, 1270-ben pedig már csak 4 ügy kezelésében vett részt).

Talán még az előzőeknél is informatívabbak a Báncsa bíborosi működésének *minőségi* jellemzőiről készült grafikonok, amelyek azt szemléltetik, hogy a magyar főpap többnyire milyen funkcióban vett részt a kormányzati feladatokban. Külön figyelmet kaptak a szerzetesrendekkel kapcsolatos ügyek (XXI/a–b.), mivel ezek tették ki Báncsa tevékenységének legjelentősebb hányadát. A szerző precizitása ebben az esetben sem hagyott alább, így itt is tanulmányozhatjuk mind a szám-, mind pedig a százalékadatokat.

A kötetben közölt táblázatok közül kettő kapcsolódik Báncsa István egyházi pályafutásának magyarországi szakaszához (I: esztergomi érseki hivatali idejéhez, valamint II: bíborosi kinevezése előtti pápai megbízatásaihoz kötődő dokumentumok). A IV. számú táblázat a grafikonokon ábrázolt adatokhoz szolgáltat még több információt, összegezve, hogy a bíboros mikor, milyen funkcióban, mely ügyekben volt érintett, kiegészítve a dokumentumok kiadási adataival. Szintén táblázatos formában válnak könnyen áttekinthetővé a Báncsa István végrendeletében szereplő tételek (VII.), valamint a nagyrészen a végrendeletből rekonstruálható bíborosi udvartartás személyi összetétele (VI.). A Báncsa István által elnyert jogokról, az általa adományozott javadalmakról (V.), illetve a bíboros-kortársairól (III.) készült táblázatok pedig azon kutatók számára is hasznosnak fognak bizonyulni, akik egyházvagy intézménytörténeti megközelítésből jutnak el a bíboros személyéig.

A grafikonoknak és a táblázatoknak köszönhetően érzékletessé válik, hogy milyen széles forrásbázisra épült a kötet. A dokumentumok közül a szerző hármat tartott érdemesnek teljes terjedelmű átiratukban is közölni: egy pápai bullát, a bíborosi testület levelét, valamint a bíboros végrendeletét. Ez utóbbi sajnos töredékesen maradt fenn, és bár rendelkezésünkre állnak korábbi kiadások, a külföldi szerkesztőknek nem sikerült maradéktalanul azonosítaniuk a magyarországi névalakokat, Kiss Gergely ezért látta szükségesnek az újraközlést.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy Kiss Gergely monográfiája Báncsa István életpályájáról alapos, adatgazdag munka, amely a maga nemében hiánypótló. Módszertani megközelítése megfontolásra érdemes nem csak a 13. századi magyar egyház, vagy a pápai udvar történetét kutatók számára, hanem általánosságban bárki számára, aki középkorral kapcsolatban végezne prozopográfiai kutatásokat.